

ve Emîruhû el-Hakem b. Hişâm” (*Mecelletü'l-‘Arabî*, sy. 163); “Huķuķu’l-insân fi’l-Kur’ân” (*Mecelletü'l-‘Arabî*, sy. 298); “Tashîhât li-Lisânî'l-‘Arab” (*Mecelletü Mecma’i’l-luġati’l-‘Arabiyye bi’l-Kâhire*, XII [1946], s. 171-184; XIII, 177-192; XXI, 37-50; XXII, 25-29); “Ünzile’l-Kur’ân ‘alâ seb’ati aħruf” (*Risâletü’l-İslâm*, III/2 [Kahire 1370/1951], s. 162-172); “Sâġânî, Ebü’l-Faẓl Rağıyyüddîn” (*MMMA*, XXVI/1, Kahire 1980, s. 51-63). Bunların dışında müellifin ayrıca bazı ilmî münazaraları ve Mısır Radyosu’nda yayımlanmış on iki tiyatrosu vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, *Divânü Mecnûni Leylâ*, Kahire 1979, Mukaddime, s. 5-34; Kalkaşendî, *Me’âşirü’l-inâfe* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), neşredenin girişi, s. e-c; M. Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Küveyt 1385/1965, neşredenin girişi, s. e-dk; Semer Rûhî el-Faysal, *Mu’cemü’r-rivâ’ıyyîne’l-Arab*, Beyrut 1995, s. 260; Ahmed el-Alâvine, *Zeytü’l-A’lâm*, Cidde 1418/1998, s. 119; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimmetü’l-A’lâm*, Beyrut 1418/1998, I, 289; Ni-zâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü’l-A’lâm*, Beyrut 1999, s. 153-154; Hamdi Sekkût, *The Arabic Novel: Bibliography and Critical Introduction: 1865-1995*, Cairo 2000, s. 367; Kâmil Selmân el-Cübûrî, *Mu’cemü’l-üdeba’*, Beyrut 1424/2003, III, 437; Yûsuf Abdurrahman el-Mar’aşîf, *Neşrü’l-cevâhir ve’d-dürer fi ‘ulemâ’i’l-karnî’r-râbi’ ‘aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1923; *el-Fayşal*, sy. 48, Riyad 1401/1981, s. 12; Yahyâ Mir Alem, “Nedvetü Tâci’l-‘arûs”, *MMADm.*, LXXVII/4 (2002), s. 807-824.

MUSTAFA IRMAK

FETÂNÎ, Ahmed

(أحمد الفطاني)

Ahmed b. Muhammed Zeyn
b. Mustafâ b. Muhammed el-Fetânî
el-Malayî el-Mekkî
(ö. 1325/1908)

Malezyalı âlim ve edip.

5 Şâban 1272’de (11 Nisan 1856) Pata-ni (Fetânî) şehrinin Jambu köyünde doğdu. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1270 olarak da geçer (Abdullah Mirdâd Ebü’l-Hayr, s. 109). İlk öğrenimine, babası Muhammed Zeyn ve dönemin meşhur âlimlerinden olan amcası Abdülkâdir b. Mustafa’nın yanında başladı. Arap gramerine dair *el-Âcurrûmiyye*, *Elfiyyetü İbn Mâlik* gibi kitapları ezberledi. Patani’de siyasî istikrarın bulunmaması, Siyam Krallığı’nın ilim ve fikir adamlarına baskı uygulaması yüzünden Ahmed el-Fetânî altı yaşında iken ailesi Mekke’ye göç etti. Fetânî burada Mescid-i Harâm’da ve diğer mekânlarda düzenlenen ders halkalarına

katıldı. Ayrıca Medine’ye ve Kudüs’e seyahat etti. Mekke’de kendisinden sarf, nahiv, meânî, beyân, aruz, tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimleri tahsil ettiği Ömer el-Bikâi eş-Şâmî başta olmak üzere şehrin Şâfiî müftüsü Hüseyin el-Habeşî, Bekrî Şettâ, Hüseyin b. Süleyman Hasebullah el-Mekkî, Ahmed Zeynî Dahlân, Muhammed Hanefî et-Türeyfî ve Muhammed Ali b. Seyyid Zahîrüdî gibi âlimlerden, ayrıca Abdülkâdir b. Abdurrahman el-Fetânî, Ali Kutan el-Kelantanî gibi Malezyalı ve Cavalı hocalardan ders okudu. Bunların dışında Medine’de *Delâ’ilü’l-hayrât* icâzetini aldığı Muhammed Emîn er-Rıdvân, Reşîdiyye tarikatının kurucusu İbrâhim Reşîd ed-Düveyhî ve Abdülkâdir eş-Şiblî et-Trablusî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Şâfiî fıkıhında kendini yetiştirdi.

1899’da tahsil için gidip iki yıl kaldığı Kudüs’te Yûsuf en-Nebhânî’nin ve tıp ilmini öğrendiği Hintli tabip Abdürrahîm el-Kâbü’lî’nin derslerine devam etti. Mekke’ye dönünce Mescid-i Harâm’da ders vermeye başladı, ayrıca kitap telifiyle meşgul oldu. Fetânî’nin birçok öğrencisi ve müridi olmuştur. Bunların bir kısmı Tayland’ın Kelantan şehrinde geliyordu. Başlıcaları Abdullah b. Mûsâ, Tuk Kenâli adıyla meşhur Yûsuf b. Ahmed, Mûsâ b. Abdüssamed, Mahmûd b. Hâc İsmâil gibi isimlerdir. Kelantan dışından Saîd b. Abdüsselâm, Muhammed Saîd b. Cemâleddin, Mahmûd Zühdi b. Abdurrahman el-Fetânî; Sumatra’dan Salancar Sultanlığı Şeyhülislâmı Selmân er-Resûlî ve Muhammed Hüseyinüddin b. Muhammed Ma’sûm da başta gelen müridlerindendi. Fetânî 1901’de gittiği Kahire ile ilgili duygularını anlatan bir kaside yazdı. Orada *Cümânetü’t-tevhîd*, *eş-Şimârü’s-şehiyye*, *Manzûmetü ‘unķüdi’l-le’âlî*, *Manzûmetü’l-‘Avâmil* gibi manzum eserlerini yazdı. Ezher’de çeşitli ilim ve fikir meclislerinde bulundu, ayrıca öğrencilere konferanslar verdi.

Fetânî, Malaylı âlimleri bir çatı altında toplamak amacıyla 1884’te Mekke’de Râbitatü ulemâi’l-Mâlâyû Fetânî adıyla bir birlik kurdu. 1885’te İstanbul’da düzenlenen Milletlerarası İslâm Kongresi’ne Mekke şerifinin temsilcisi olarak katıldı. Kongrede Mekke hakkında telif ettiği *Sebilü’l-mühtedîn li’t-tefeķķuh fi umûri’l-dîn* adlı eserini sundu, bu eserini II. Abdülhamid’e ithaf etti, sultan da onu Mekke’de Malayca kitapları basan el-Matbaatü’l-emîriyye’nin başına getirdi. 10 Zilhicce 1325’te (14 Ocak 1908) Mekke’de vefat eden Fetânî Cennetü’l-muallâ’ya

defnedildi. Adnân M. Zeyn Sûmî, *eş-Şeyh Vân Ahmed b. Muhammed Zeyn el-Feţânî ve cühûdühü fi’l-luġati’l-‘Arabiyye* (2005, National University of Malaysia, Selangor, Malezya), İbrâhim Tihhey de *Şîru Vân Ahmed b. Muhammed Zeyn b. Muştafâ el-Feţânî* (2010, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur, Malezya) adıyla birer doktora tezi hazırlamışlardır.

Eserleri. Fetânî çeşitli alanlarda Arapça ve Malayca seksenden fazla eser yazmıştır. Eserlerinin bazıları manzum olup bir kısmı Patani’de geleneksel medreselerde halen okutulmaktadır. Ayrıca şiirleri de vardır. Teliflerinin çoğu Kuala Lumpur’daki el-Hızânetü’l-Fetâniyye (Khazanah Fathaniyah) adlı vakıf kütüphanesinde bulunmaktadır. Bazı eserleri şunlardır: **Arapça:** *Ġāyetü’l-etrâh limen yetevelle’l-inkâh* (Kuala Lumpur 2003); *Teshîlû ney-li’l-emânî fi şerhi ‘Avâmilî’l-Cürçânî* (Bangkok, ts. [Matbaat Muhammad al-Nahdi]); *eş-Şimârü’s-şehiyye fîmâ lâ yestaġnî ‘anhü’l-mübtedî’ün mine’l-kavâ’idi’n-naħviyye* (*el-Manzûmetü’l-Feţāniyye*, 100 beyitlik gramer manzumesidir [Mekke 1294/1877]); *Tedribü’s-şıbyân* (Mekke-Kahire, ts., belâgata dairidir); *Ebnîyetü’l-esmâ’ ve’l-ef’âl* (Kelantan 1355); *‘İlmü’l-isti’fâre* (Mekke 1325/1907). Ayrıca kaynaklarda *Cümânetü’t-tevhîd* (184 beyitlik bir manzume); *Manzûmetü’l-‘Avâmil* (*li’l-Cürçânî*) (altmış dört beyitlik nahiv manzumesi); *Minhâcü’s-selâm fi şerhi Hidâyetü’l-‘avâm* (*ilâ ma’nâ ġadîsi “bünîye’l-İslâm” li-Muħammed Sa’id*); *Metnü’l-Medħal fi* (*ilâ*) *‘ilmi’s-şarf*; *er-Risâletü’l-Feţāniyye fi ‘ilmi’n-naħv*; *İbrizü’s-şarf fi fen-ni’s-şarf* adlı eserleri de zikredilmektedir.

Malayca: *Ferîdetü’l-ferâ’id fi ‘ilmi’l-aķā’id* (Kuala Lumpur 1990); *Ĥadîķatü’l-ezhâr ve’r-reyâħin fi menâķibi’l-aħyâr ve aħbâri’s-şâliħîn* (Kuala Lumpur 1992); *el-Fetâve’l-Feţāniyye* (Kuala Lumpur 1996); *Bedâ’i’u’z-zühûr* (Kuala Lumpur 1997); *‘İķdü’l-cümân fi ‘aķā’idi’l-îmân* (Kuala Lumpur 1999); *Behcetü’l-mübtedî’in ve ferħatü’l-müctehidîn* (Kuala Lumpur 2000); *Bişâretü’l-‘âmilîn ve ni-zâretü’l-ġâfilîn* (Kuala Lumpur 2002); *Bedrü’t-temâm ve’n-nücümü’s-sevâķib* (Kuala Lumpur 2003); *‘Unvânü’l-felâh ve ‘unfvânü’s-şalâh: Pada menyatakan ilmu tawhid, ilmu fiqah, adab yang elok dan ilmu pergaulan* (Kuala Lumpur 2003); *Sa’âdetü’l-müntebih fi’l-mevt vemâ yete’alleķu bih* (Kuala Lumpur 2003); *Ĥibü’l-iħsân fi ħıbbi’l-insân*

(Kuala Lumpur 2005); *Kumpulan risalah nahu dan sharaf* (Kuala Lumpur 2010); *Tuĥfetü'l-ümme fi's-şalât 'alâ nebiyyi'r-raĥme* (eserlerinin tam listesini için bk. M. Zülkifl b. İsmâil – Müncid Mustafa Behcet, s. 5-9).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Mirdâd Ebü'l-Hayr, *el-Muĥtaşar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, Cidde 1406/1986, s. 109; P. G. Riddell, *Islam and the Malay – Indonesian World*, London 2001, s. 198-200; Ezad Azraai Jamsari v.dğr., “Sejarah Ketenteraan Uthmaniyyah dalam Kitab Ĥadiĥat al-Azhâr wa al-Rayâĥin, Karya Shaykh Wan Ahmad al-Fatani”, *Nadwah Ulama Nusantara (NUN) IV: Ulama Pemacu Transformasi Negara*, Selangor 2011, s. 158-166; Mansod Lambensa, *18. ve 19. Yüzyıl Tayland'ın Patani Eyaletinde Fikh Çalışmaları Şeyh Dâvûd b. Abdullâh el-Fatâni Örneği* (yüksek lisans tezi, 2012), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26, 40-41, 75-76; M. Zülkifl b. İsmâil – Müncid Mustafa Behcet, “el-Edebü'l-‘Arabî fi'l-‘âlemi'l-Malâyevi” (el-Arabiyye ve hüviyyetü'l-ümme el-Mü'temerü'd-devliyyü'l-hâmis, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye [15-17 Oktober 2012]), s. 5-9, ayrıca bk. tür.yer. (tebliğ metni maddenin doküman poşetindedir); M. Lâzım Lâvi, “Şeyĥ Ahmed el-Fetâni”, *al-Nur Journal GRAD. YIL.*, I/1, Yala 2006, s. 25-40; Adnân M. Zeyn Sûmî, “Cühûdü 'ulemâ'i Fetâni fi neşri'l-'ulûmi'l-‘Arabîyye”, a.e., II/2 (2007), s. 26; Shahrul Nizam İshak v.dğr., “The Importance of Translation Mathematics Old Script”, *Malaysian Journal of Mathematical Sciences*, III/1, Selangor 2009, s. 56, 62; Muhammed Lîbâ, “Cühûdü'l-'ulemâ' ve'l-mü'es-sesâti't-ta'limiyye fi neşri'l-İslâm ve's-selâm fi Fetâni”, *Mecelletü'l-İslâm fi Âşyâ*, VII/2, Kuala Lumpur 2010, s. 138-139; Abdülġani Ya'kûb Fetâni, “el-Bu'ûdü'd-dîni ve's-seĥâfi lede's-şâ'ir Ahmed b. Muhammed Zeyn el-Fetâni: Dirâse vaşfiyye”, *Mecelletü'd-dirâsâti'l-luġaviyye ve'l-edebîyye bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti'l-‘âlemiyye bi-Mâlîziyâ*, özel sayı: Edebiyyât, Kuala Lumpur 2011, s. 119-135; Fauzi Deraman v.dğr., “Sheikh Ahmad al-Fatani and His Bisyaratul 'Amilin wa Nazaratul Ghafilin: A Contribution in Hadith Studies”, *Middle East Journal of Scientific Research*, XIII/2, Kuala Lumpur 2013, s. 191-195; Mustafa Öz, “Dâvûd el-Fetâni”, *DİA*, IX, 27.

ALİ BULUT

FETHİ PAŞA

(1801-1858)

Osmanlı askeri
ve devlet adamı.

Ahmed Fethi, Eyüp'te Abdullah Paşa Yalısı'nda doğdu. Enderun'dan yetişme Rodoslu Rikâbdar Hâfız Ahmed Aġa'nın oğludur. 1809'da Enderun'a alındı, 1826'da Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin çekirdeğini oluşturan Enderun Aġaları Bölüğü'ne girdi. 1827'de binbařılıġa, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında gösterdiği yararlılıklar sebebiyle miralaylıġa ve

Fethi Paşa

ardından padişah yaverliğine yükseldi. 1830'da mirlivâ, ertesi yıl hassa feriki rütbelerini aldı. 1835'te Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın tahta geçişini tebrik için Viyana'ya geçi elçi olarak gönderildi ve ertesi yıl görevi sürekli hale getirildi. 25 Temmuz 1837'de elçilik görevi üzerinde kalmak kaydıyla vezirlik rütbesiyle Aydın valiliğine tayin edildi. 1837'de Âli Efendi ile (Paşa) birlikte Saint Petersburg'da yapılan askerî tâlimleri izlemek üzere Rusya'ya gitti. 28 Ocak 1838'de Aydın müşirliği yanında Londra elçiliğiyle görevlendirildi (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 160, 2 Zilkade 1253, s. 1). Aynı düzenlemeyle Paris büyükelçiliğine tayin edilen Mustafa Reşid Paşa'nın işlerinin yoğunluğu dolayısıyla görev yerine gidememesi üzerine Fethi Paşa'nın onun yerine Paris büyükelçiliğine tayini ve Paris'e geçmeden önce İngiltere Kraliçesi Victoria'nın taç giyme törenine katılarak padişahı temsil etmesi kararlaştırıldı (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 164, 11 Safer 1254, s. 2-3). Ancak 28 Haziran 1838'de yapılan törene yetişemedi ve padişahı Londra Sefiri İbrâhim Sârim Paşa temsil etti. 20 Aġustos'ta Londra'ya ulaştı, 30 Aġustos'ta kraliçeye takdim edildi ve görev yeri olan Paris'e geçti. II. Mahmud döneminde İngiltere'den borç alınması için Fethi Paşa görevlendirildi, fakat bu girişim sonuçsuz kaldı. 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine İstanbul'a döndü ve Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayin edildi. 8 Ocak 1840'ta Ticaret nâzırı oldu. Bu arada II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan'la nişanlandı. Fethi Paşa aslında Şemsinur Hanım'la evliydi. 7 Aġustos 1840'ta başlayan ve yedi gün süren gösterişli bir düğünle Atiye Sultan'la evlendi ve onun Bebek'teki çifte sarayında yaşamaya başladı, ancak Atiye Sultan'ın erken ölümu üzerine tekrar Kuzguncuk'taki yalısına döndü.

Serasker değişikliği esnasında bir ara serasker kaymakamlığı yaptı. Daha sonra

Mayıs 1842'de Meclis-i Vâlâ üyeliğine, 8 Kasım 1843'te Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildi. 20 Mart 1845'te Mühimmat-ı Harbiyye nâzırı ve 10 Aġustos'ta ilâveten Tophane müşiri oldu. 26 Şubat 1853'te ikinci defa Ticaret nâzirliğine tayin edildi, ardından tekrar Tophane müşirliğine getirildi. 9 Eylül 1857'de azledildiyse de 22 Ekim'de son defa Tophane müşirliğine getirildi ve ölünceye kadar bu görevini sürdürdü. Haziran 1850'de Sultan Abdülmecid'in Girit'i kapsayan Akdeniz seyahatine katılmıştı. Ocak 1853'te kendisine birinci rütbeden Mecidî nişanı verildi. 14 Şubat 1858'de uzun süreden beri devam eden nefes darlığından öldü. Mezarı Divanyolu'nda II. Mahmud Türbesi haziresindedir.

İyi bir asker ve dirayetli bir devlet adamı olan Fethi Paşa aynı zamanda iyi bir hatipti, Batı kültürüne âşına bilgili bir aydıydı. II. Mahmud kendisini çok severdi. Mustafa Reşid Paşa ile sürekli bir rekabet ve çekişme içinde olmuştur. Damatlığının yanı sıra Fransızca bilmesi, Batı'yı iyi tanınması, önemli görevlerde bulunması Fethi Paşa'nın saltanat müsteşarı gibi hareket etmesine yol açmıştır. Fethi Paşa'nın Mahmud Celâleddin, Mehmed Besim, Güzide ve Yegâne adlarında dört çocuğu vardı. Bunlardan ilki II. Abdülhamid tarafından, amcası Sultan Abdülaziz'in katlinde rol oynadığı iddiasıyla Midhat Paşa ile birlikte Tâif'e sürülüp orada öldürülen ve Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın eşi olan Damad Mahmud Celâleddin Paşa'dır. Güzide Hanım, Mâbeyin Müşiri Eğinli (İngiliz, Büyük) Said Paşa'yla evliydi. Fethi Paşa'nın Atiye Sultan'la evliliğinden

Fethi Paşa'nın III. Mahmud Türbesi haziresindeki mezarının baş taşı kitabesi